

“ÇOCUKLARI YAŞAT KI YAŞASIN DEVLET”: ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÇOCUK ÖLÜMLERİYLE MÜCADELE

"LET THE CHILDREN LIVE AND THE STATE LIVE": COMBATING CHILD MORTALITY IN THE EARLY REPUBLICAN PERIOD

Hakan YAŞAR

Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tarih bölümü, hyasar81@hotmail.com

Bahar İZMİR

Dr. Arş. Gör, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, bizmir@ankara.edu.tr

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 31 Ağustos 2023
Kabul edildiği tarih: 8 Ekim 2023
Yayınlanma tarihi: 29 Ekim 2023

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 31 August 2023
Date accepted: 8 October 2023
Date published: 29 October 2023

Anahtar Sözcükler

Erken Cumhuriyet Dönemi; Çocuk Ölümleri; Hıfzıssıhha; Kamu Sağlığı

Keywords

Early Republican Period; Child Mortality; Hıfzıssıhha; Public Health

DOI

10.33171/dtcfjournal_29.10.2023.7

Öz

Trablusgarp Savaşıyla başlayıp Milli Mücadeleyle sonuçlanan süreçte, yüzbinlerce insan yaşamını yitirmiş, bir o kadarı da aktif işgücünün dışında kalmıştı. Bu nedenle, Cumhuriyet Türkiye'sinin çözmesi gereken başlıca sorunlardan biri nüfus meselesiydi. Zira, yeni kurulan ulus devlet açısından devletin ve rejimin devamlılığı yetiştirilecek yeni nesillere bağlıydı. Nüfusu artırıp daha nitelikli hâle getirebilmenin ilk aşamasını ise oldukça yüksek olan çocuk ölümleriyle etkin bir şekilde mücadele etmek oluşturuyordu. Bu nedenle, ülkenin aydınları, sağlık görevlileri ve siyasetçileri iş birliği içerisinde sorunu çözmeye odaklandı. Çocuk ölümlerinin oranını düşürebilmek için çeşitli yasal düzenlemelere gidildi; halk bu konuda aydınlatılmaya çalışıldı. Sorunun nedenleri tespit edildikten sonra, çocuk ölümlerine sebep olan çeşitli salgın hastalıklarla mücadele edilmeye çalışıldı. Söz konusu mücadele, 1930'lu yılların başından itibaren ilk meyvelerini vermeye başladı ve çocuk ölümü oranlarında kayda değer düşüşler gözlemlendi. Bununla birlikte, çocuk ölümleriyle mücadelenin istenilen seviyeye ulaşılması noktasında bir hayli yol kat edilmesi gerektiği anlaşılmıştı. Çocuğun hem devletin geleceğini sağlayacak olan işgücünü hem de nüfusun niteliksel değişiminin itici gücünü oluşturduğu gerçeğinden hareketle, Erken Cumhuriyet Dönemi kadrolarının üzerinde en fazla durduğu meselelerin başında çocuk ölümleri sorunu gelmekteydi. Bu çalışma, söz konusu sorunun boyutlarını ve sorunu çözmek için atılan hukukî, sosyo-kültürel, sıhhi ve iktisadî adımların izini sürmekle birlikte alınan önlemlerin ne derece etkili olduğunu da sorgulamaktadır. Makalenin hazırlanmasında, dönemin gazete ve dergileri, Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi temel referans kaynaklar olarak kullanıldı. Bunun yanı sıra, yasal düzenlemelerin metinleri için Resmî Gazete'nin ilgili nüshalarından istifade edildi. Çalışmanın, Erken Cumhuriyet Dönemi sağlık ve çocuk araştırmaları literatürüne katkı sağlaması beklenmektedir.

Abstract

Hundreds of thousands of people lost their lives during the period starting with the War of Tripoli and ending with the National Struggle, and many more were left out of the active labor force. Therefore, one of the main problems that Republican Turkey had to solve was the issue of population. For the newly established nation state, the continuity of the state and the regime depended on the new generations to be raised. The first step in increasing the population and making it more qualified was to effectively combat the high infant mortality rate. Therefore, the country's intellectuals, health officials and politicians focused on solving the problem in cooperation. In order to reduce the rate of child mortality, various legal arrangements were made and the public was enlightened on the issue. After identifying the causes of the problem, efforts were made to combat various epidemics that caused child mortality. This struggle began to bear its first fruits as of the early 1930s, and significant decreases were observed in child mortality rates. However, it became clear that there was still a long way to go to reach the desired level.

Based on the fact that the child constituted both the labor force that would ensure the future of the state and the driving force of the qualitative change in the population, the problem of child mortality was one of the most important issues that the early Republican cadres focused on. This study traces the dimensions of this problem and the legal, socio-cultural, medical and economic steps taken to solve it, while also questioning the effectiveness of the measures taken. In the preparation of the article, newspapers and magazines of the period and the Presidential Republican Archive were used as the main reference sources. In addition, for the texts of legal regulations, the relevant copies of the official gazette were utilized. The study is expected to contribute to the literature on health and child research in the early Republican period.

Giriş

Bilimsel ve sanatsal gelişmelerin belirli gruplara özgü olmaktan çıkıp geniş insan kitlelerinin hayatında radikal değişikliklere sebep olduğu 18. yüzyılda, insan ve insan toplulukları dinî ve metafizik birtakım temalarla tanımlanmaktaydı. Bu tanımlamalar doğrultusunda insanların eşit kabiliyetlere sahip olduğu düşünülmekteydi. Bu doğrultuda, yaşadıkları çevre ve aldıkları eğitimin sonucunda elde ettikleri özelliklerin, insanları birbirinden ayırdığı kabul edilmekteydi. 19. yüzyıla gelindiğinde ise bir dizi siyasî, askerî, bilimsel ve sosyal gelişmenin bir sonucu olarak devletlerin yeni durumlara karşı harekete geçmeleriyle, siyasî ideolojiler ve akımlar yükselirken “halk” kavramı ön plana çıkmaya başladı. Teknolojik gelişmelerin tetiklediği endüstriyel aktivitelerin yaygınlaşmasıyla işgücüne olan ihtiyaç, köyden kente göçü beraberinde getirdi. Kentlerde nüfus arttı ve sosyal hareketlilik meydana geldi. Nüfusun güvenlik ve adil vergilendirme odaklı artan talepleri geleneksel devlet yapısında bir değişime neden oldu. Bu minvalde, devletin gücünü yaymak ve halkın artan taleplerini karşılayarak kitleleri elde tutmak için nüfus olgusuna daha fazla önem verildi. Buna paralel olarak, toprağı hükümlanlığın esası kabul eden (*territorial*) devlet anlayışından nüfusa (*population*) dayalı devlet anlayışına geçildi. Ardından ise yönetim sanatında radikal bir değişimle devletlerin meşguliyetini mevcut nüfusun refahının sağlanması ve arttırılması, sağlığının korunması, sahip olduğu maddi koşulların iyileştirilmesi ve ömrünün uzatılması gibi kaygılar oluşturmaya başladı (Akın, 2018, s. 38).

Nüfusun sadece niceliksel anlamda bir değerinin olmadığı; aynı zamanda niteliğinin de geliştirilmesini merkeze alan bu düşünceden hareketle, devletler kamu sağlığına ayrı bir önem vermeye başladı.

19. yüzyılda nüfusa yönelik pratikler ağırlıklı olarak Malthus’un görüşleri etrafında şekillendi. Nüfusun geometrik olarak yükselmesine rağmen gıda maddelerinin aritmetik olarak arttığını iddia eden ve insanların sefaletе düşmesine mâni olmak üzere nüfus artışına karşı durulması gerektiğini savunan Malthus Nazariyesi, dönemin nüfus politikalarında derin izler bıraktı (Malthus, 2017, s. 1-50). Ancak 19. yüzyılda hâkim olan “nüfus fazlalığı” korkusu, 20. yüzyıla gelindiğinde yerini “nüfus azalması” endişesine terk etti. Dolayısıyla Malthus Nazariyesi, yerini nüfus azalmasının sebep olabileceği tehlikeleri önlemeye yönelik girişimlere bıraktı. Özellikle Avrupa genelinde nüfusun kontrol dışı azalmaya başladığı düşüncesi gündeme gelmeye başladı (Nuri, Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası, 13 Haziran 1910, s. 760-763). Ayrıca bu dönemde bireyin şahsi sağlığı kadar bütün bir ulusun

sağlığının da ihmal edilmemesi gereken bir olgu olduğu kabul edildi. Bu doğrultuda, ulusun sağlığının devletin devamı için hayati bir önemi olduğu fikri öne çıktı. Nitekim bir ulusun en büyük serveti, onu oluşturan halkın ve gelecek nesillerinin sağlığı ile eşdeğer görülmeye başlandı. Bu cümleden hareketle, ülkeler için *ulusun sıhhati en büyük güç membaıydı* (Şemsi, 7 Birinci Teşrinievvel 1933, s. 5). Bu doğrultuda, nüfusun kendi başına bir değer olduğu anlayışının genel kabul görmesinden sonra devletler, kendi geleceklerini teminat altına almak ve çağdaşlarıyla rekabet edebilmek için halk sağlığını önemsemeye başladı.

Aydınların, nüfus azlığı meselesini ele alıp bu meselenin milletlerin varlığını tehdit eden en önemli sorunlardan biri olarak ele aldığı bir sırada, I. Dünya Savaşı nüfus ve sağlık algısını tümüyle değiştirdi. Nitekim savaşa katılan bütün ülkelerde nüfus artışı meselesi başlıca sorun olarak görüldü ve bu doğrultuda birçok adım atıldı (BCA, 30.10.10/26.146.15). Savaşın tarafları olan ülkelerde özellikle genç nüfus miktarı büyük ölçüde azaldıktan sonra bütün ülkeler savaşta kaybettikleri nesilleri yerine koymak için hummalı bir mücadeleye girişti. Nüfus artışını kontrole dayalı politikalar tamamen terk edilerek, yeni ve sağlıklı nesiller yetiştirerek nüfusu olabildiğince arttırmaya yönelik politikalara geçildi. Barlas'ın da belirttiği üzere, haddinden fazla ziyan olan nesillerin yerine yenilerini yetiştiremeyen, nüfusunda azami bir artış meydana getiremeyen ve mevcut neslinin sağlığını koruyamayan milletler geleceğe endişe ile bakmalıydı. Bu doğrultuda, ülkelerin millî menfaatleri nüfusun büyük miktarda arttırılmasını gerektiriyordu. Bir millet, demografik bir zafer elde ederse bu aynı zamanda iktisadî bir zafer demektir (Barlas, t.y., s. 32).

Nüfuslarının büyük bir kısmı savaşta yok olan ve servetlerinin çoğunu kaybeden devletler, savaşın ardından tüm dikkatini yeni yetişen nesle ve yeni doğan çocuklara verdi (BCA, 30.10.10/26.146.15). Çünkü harbe katılan ülkelerin savaşın ardından yüzleşmek zorunda kaldıkları en önemli meselelerden biri çocuk ölümleriydi (Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası, 15 Temmuz 1928, s. 527).

Çocuk ölümleri (vefiyat-ı etfal) tabiri, 20. yüzyılın başlarında bütün dünyaca kabul edilen ve bir yaşına kadar olan çocukların ölüm oranını ifade eden bir olgudur. Bu manada, çocuk ölümleri Türkiye'de de "süt çocuğu" (0-1 yaş) ölümleriyle eşdeğer görülmekteydi (BCA, 30.10.10/26.146.15). Dolayısıyla bir yaşından yukarı oyun ve mektep çocuklarının dâhil edilmediği bu oran, bir ülke veya bölgedeki bir yıl içerisinde doğan diri çocuklarla bir yaşına kadar ölen çocukların birbirine olan oranıyla hesap edilmekteydi. Binde 100'den yukarı çocuk ölümü yüksek bir oran olarak kabul edilirken, binde 60-80 oranı ortalama, binde 40-45 ise standart olarak

kabul edilirdi (Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası, 15 Ağustos 1928, C. 7, S. 84, s. 575-576).

Çocuk ölümlerinin ne oranda olduğunu anlamak için ülkelerin resmi yayınlarından derlenen 1925 yılına ait aşağıdaki mukayeseli istatistiğin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Aşağıdaki cetvelde konuyla ilgili istatistiksel veri paylaşan tüm ülkeler değil; sadece bir kısmının çocuk ölümü oranı verilmiştir (Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası, 15 Ağustos 1928, C. 7, S. 84, s. 575-576):

Tablo 1. 1925 çocuk ölümü istatistiği:

Ülke	Ölüm Oranı (Diri Doğan Bin Çocukta)
İsveç	60
ABD	72
Danimarka	82
Fransa	95
Belçika	100
Almanya	122
İtalya	127
Avusturya	142
İspanya	143
Japonya	159

Kaynak: Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası. (15 Ağustos 1928), C. 7, S. 84, s. 575-576.

Tablo 1’den anlaşıldığı üzere I. Dünya Savaşı’na katılan ülkelerdeki çocuk ölüm oranı, tarafsız ülkelerdeki çocuk ölüm oranından daha yüksektir. Bunu savaşın yol açtığı iktisadi ve sosyo-kültürel yıkımla açıklamak mümkündür. Ayrıca, söz konusu ülkeler kendi dönemlerindeki emsallerine kıyasla sağlık teşkilâtlarının gücüne ve ekonomik şartlarının yüksekliğine rağmen çocuk ölüm oranını binde 100’den aşağı indirememişlerdir. Çünkü söz konusu ülkelerin savaştan sonra iktisadi olarak toparlanması kolay olmadığı gibi kaybedilen kalifiye sağlık personelinin yerine yenilerini yetiştirmek de uzun zaman almıştır.

Yukarıda değinilen ülkelerin yanı sıra Türkiye de benzeri sorunlardan mustarıpti. Zira uzun yıllardan beri süregelen savaşların ve buhranların ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde de çocuk ölümleri başlıca sorunlardan biriydi. Bu doğrultuda, Cumhuriyetin kurucu kadrolarını ve bürokratlarını yoğun bir sağlık mesaisi beklemekteydi. Nitekim Anadolu genelinde çocuk ölümleri son derece fazlaydı ve ebeveynlerin çocuk bakımı bilgisi son derece yetersizdi. Bunun aynı sıra,

söz konusu ebeveynleri aydınlatıp eğitecek kurumlar da yoktu (BCA, 30.10.10/26.146.15). Ayrıca sıtma, frengi ve verem başta olmak üzere birçok salgın hastalık ülke insanının sağlığını tehdit etmekteydi ve söz konusu tehdit her geçen gün daha da artmaktaydı (BCA, 30.10.10/26.146.15; Toprak, 2017, s. 22-23). Bu doğrultuda, Cumhuriyetin kurucu kadrolarını bekleyen en önemli meselelerden biri nüfusun ivedilikle arttırılması bunun için de halk sağlığı ve çocuk politikalarına öncelik verilmesiydi. Nüfusu arttırmanın yolu ise çocukları yaşatmaktan geçmekteydi. Yani, devletin yaşatılması “çocukların yaşatılmasına” bağlıydı.

Bu çalışmanın temel konusu, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli problemlerinden biri olan çocuk ölümleri meselesidir. Bu doğrultuda, çalışmada dönemin çocuk politikalarına genel olarak değinildikten sonra, dönemin çocuk ölümü istatistikleri doğrultusunda sorunun boyutları tartışılmakta, çocuk ölümlerinin sebepleri üzerinde durulmaktadır. Aynı zamanda, dönemin hükümetlerinin çocuk ölümleriyle mücadelesine yer verilmekte ve bu sorunun Erken Cumhuriyet Dönemi açısından önemine vurgu yapılmaktadır. Çalışmanın, temel referans kaynaklarını arşiv belgeleri, dönemin süreli yayınları ve incelenen konuya ilişkin çıkarılan kanunların metinleri oluşturmaktadır. Bu makalenin, Erken Cumhuriyet Dönemi nüfus ve halk sağlığı çalışmalarına katkı sunması beklenmektedir. Bununla birlikte, çocuk ölümleri meselesinin tıp, sosyoloji, demografi ve iktisat biliminin bakış açısıyla da değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu makalede, konu tarih biliminin perspektifiyle ele alınmakta ve konuya dair genel bir panorama ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

1. Erken Cumhuriyet Dönemi Halk Sağlığı ve Çocuk Politikalarına Genel Bir Bakış

Millî Mücadele Dönemi yalnızca işgallere ve bu işgallerden ülkeyi kurtarmak için verilen savaşlara sahne olmamış aynı zamanda kurulmakta olan yeni Türk Devleti'nin kurumsal altyapısı da inşa edilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda sağlık kuruluşları da ihmal edilmemişti. Osmanlı Devleti'nde müstakil bir sıhhiye nezareti teşkil edilmemişse de Büyük Millet Meclisi tarafından 2 Mayıs 1920'de Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti kuruldu.¹ İlk Sıhhiye Vekili Dr. Adnan (Adıvar) Bey'in vekilliği döneminde (3 Mayıs 1920-10 Mart 1921), yetim çocukların korunmasına özen gösterildiği gibi kuduz tedavi müessesesi, aşıhane ve bakteriyolojihane açıldı.

¹ Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâletinin kuruluşu, teşkilatlanması ve faaliyetlerine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Tekin, G. (2011). *Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nden Sağlık Bakanlığı'na (1920-2000)*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Böylece Adnan Bey'in çabalarıyla Anadolu'da aşı üretimine başlandı. Yine bu dönemde, imkânlar nispetinde, çocuk ölümlerinin de başlıca sebeplerinden olan sıtma, frengi ve verem gibi salgın hastalıklarla mücadele edilmeye çalışıldı (Karavar, 2022, s. 54-65).

Dr. Adnan Bey'in istifası üzerine Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili seçilen Dr. Refik (Saydam) Bey'in döneminde (10 Mart 1921-20 Aralık 1921) ise muhacirlerin durumuyla ilgilenildiği gibi ordunun sıhhiye ile ilgili ihtiyaçları da karşılanmaya çalışıldı. Milli Mücadele Dönemi'nin son Sıhhiye Vekili olan Dr. Rıza (Nur) Bey ise (24 Aralık 1921-27 Ekim 1923) muhacirlerin iskân ve iâşe işleriyle ilgilenmenin yanı sıra Rusya'da aç kalan Müslüman çocukların Türkiye'ye getirilmesi ve uygun yerlere yerleştirilmesiyle de meşgul oldu ve ayrıca artan salgınlarla mücadele etti (Karavar, 2022, s. 66-69).

Türkiye'nin "çocuk davası" Milli Mücadele yıllarında başlamış, özellikle de öksüz ve yetim kalan çocuklara özel bir ihtimam gösterilmişti. Bu doğrultuda, çocuk davasının milli istiklal davası ile birlikte ele alınmasını gerekli gören Kazım Karabekir, 21 Aralık 1920'de Erzurum'da ana mektebi açmıştı.² Kimsesiz çocuklara yönelik daha kapsamlı bir teşebbüs ise Himaye-i Etfal Cemiyetinin 30 Haziran 1921'de Ankara kurulması oldu. Söz konusu cemiyetin amacı, çocuk ölümleriyle etkin bir şekilde mücadele etmek; çocukların, zihnen, bedenen ve ahlâken gelişimini sağlayarak onları korumaktı (Aytekin, 2006, 116). Daha sonradan ülkenin birçok yerinde şubeler açarak Çocuk Esirgeme Kurumu ismini alan söz konusu cemiyeti, Mustafa Kemal Paşa kuruluşundan itibaren himayesine aldı.³ Gerek Sıhhiye Vekaletinin ve gerekse Himaye-i Etfal Cemiyetinin Milli Mücadele Dönemi'ndeki kimsesiz çocuklara, çocuk sağlığı ve çocuk ölümleriyle mücadeleye ayırdığı mesai Cumhuriyet Dönemi için bu alanda sağlam bir zemin oluşturdu.

Cumhuriyet henüz ilan edilmemişken ve Milli Mücadele devam ederken Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922 tarihinde TBMM'de yaptığı bir konuşmada ülkenin gelecekteki sağlık ve sosyal yardım politikalarının gayesini "*Milletimizin sıhhatini korumak, takviye etmek, ölümü azaltmak, nüfusu çoğaltmak, bulaşıcı ve salgın hastalıkların tahribine karşı koymak ve bu suretle millet fertlerinin dinç ve çalışmaya*

² Kazım Karabekir'in kimsesiz çocuklarla ilgili faaliyetlerine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Keser, D. (2020). *Kazım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocukları Himayesi Üzerine Bir Değerlendirme*. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 3(5), 15-37.

³ Himaye-i Etfal Cemiyetinin kuruluşu, Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki faaliyetleri ve Mustafa Kemal Atatürk'ün bu cemiyet ile olan ilişkilerine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Sarıkaya, M. (2011). *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti (1921-1935)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

kabiliyetli, sıhhatli vücutlar halinde yetişmesini temin etmek” diyerek ifade etmekteydi (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III, 2006, s. 238).

Bu amaç doğrultusunda öncelikle çocuk ölümleri, salgın ve bulaşıcı hastalıklar başta olmak üzere Türk halkını içten içe kemiren, sağlığını tehdit eden unsurlara karşı hem halkın hem aydınların bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Sıhhiye ve İctimaî Muavenet Vekâleti, ülkenin dört bir köşesindeki sağlık işlerini, bakım ve yardım vazifelerini devletin vizyonuyla sevk ve idare etmekle görevlendirildi. Söz konusu vekâlet özellikle Cumhuriyetin ilanının ardından hızlı bir şekilde halk sağlığı sorunlarını tespit etti. Bu doğrultuda, gerekli tedbirler alınmaya başlandı. Nitekim çocuk ölümlerinin önüne geçmek, sağlıklı doğan çocukların sayısını arttırmak, ülkede hüküm süren salgın hastalıklardan olan sıtma, frengi ve verem gibi salgın hastalıkları ve başka bir ülkeden gelebilecek yeni salgınları engellemek için birtakım tedbirler alınmaya başlandı (BCA, 30.10.10/26.146.15; Ülkü, Teşrinievvel 1933, s. 253).

Erken Cumhuriyet Döneminde nüfus arttırıcı bir sosyal politika izlendi ve bu sosyal politika çocuk nüfusunu attırmayı merkeze aldı. Bu doğrultuda, rejimin kurucu partisi olan CHP, 1927 ve 1931 yılında yaptığı kongrelerde çocuk meselesinin önemine vurgu yaptı. Ayrıca 1924’te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da programında nüfusun arttırılmasının önemine ayrıca yer vermişti. Yine, Himaye-i Etfal Cemiyeti de Türkiye Cumhuriyeti’nin acilen ve ayrıntılı bir çocuk siyasetine ihtiyacı olduğunu belirtmişti. Bu nedenle, genç Cumhuriyet’in çocuk politikası doğum oranını arttırmak, doğan çocuğu yaşatmak ve çocuğu toplum için yetiştirmek ideali üzerine inşa edilmişti (Aslan, 2018, s. 87-114).

Devletin kamu sağlığına yönelik atılacak adımların örgütlenebilmesi ve bir programa tabi tutulması için de bir dizi kanun çıkarıldı. Bu kanunlardan belki de en önemlisi 6 Mayıs 1930 tarihinde ilan edilen Umumî Hıfzıssıhha Kanunu’ydu. 15 bölüm ve 309 maddeden oluşan söz konusu kanun, kamu sağlığı hususunda devlete, özel idare ve belediyelere ait vazifeleri ve teşkilâtı, Yüksek Sıhhat Şurası; bulaşıcı hastalıklarla mücadele, zührevî hastalıklar, muhacir işleri, gemiler ve yolcu taşımacılığı, işçilerin sıhhati, çocuk bakımı, maden suları, yiyecek-ıçecekler, meskenler vs. ait hükümleri ile son derece geniş kapsamlıydı (T.C. Resmî Gazete, 06. 05. 1930, s. 8895-8910). Umumî Hıfzıssıhha Kanunu’nda, kamu sağlığıyla doğrudan alakalı sıhhi çalışmaların yürütülmesi için bir yüksek şura teşkil edileceğinden bahsedildi. Bulaşıcı ve salgın hastalıklarla ne suretle mücadele edileceği; sıtma, frengi ve verem gibi hastalıklarla mücadeleye ait konular ayrı fasılalar halinde

belirtildi. Kanunda frengi, bel soğukluğu ve yumuşak şankr gibi zührevi hastalıklar, ihbarı ve tedavisi mecburi hastalıklar arasına alındı. Vereme ait fasılda da verem hastalarının ihbar edilmesi zorunluluğu vardı. Ülkeye gelen göçmenlerin sıkı bir şekilde sıhhi muayeneye tabi tutulması zorunlu kılındı. Son fasılda ise çocuğun sıhhati, çocuk düşürmek, doğum, terk edilmiş çocuklar, sütineler ve çocukların sıhhi terbiyesi hakkında maddeler vardı.

Ayrıca devlet, özel idare bütçeleri müsait olmayan vilayet kazalarına doğum yardımında bulunmak, köylerdeki gebe kadınlar ile süt çocuklarının sağlıklarını korumak amacıyla, birer İçtimai Hıfzıssıhha Dispanseri kurdu; böyle bir kurumun ilk örneği, Ankara'nın Etimesgut nahiyesinde açıldı. Bunun yanı sıra, CHP 1935 yılındaki programında, nüfus arttırıcı tedbirler almaya devam edileceğini ve çocuk sağlığını önceleyen önlemlerin hayata geçirileceğini açıkladı (Aslan, 2018, s. 87-114).

İlk olarak, 19 Şubat 1932 tarihinde 14 il merkezinde açılıp daha sonradan bütün bir ülke geneline yayılan Halkevlerinin, dönemin halk sağlığı ve çocuk politikalarının dışında tutulması olanaksızdı. Zira, bu dönemde gerçekleştirilen hemen hemen bütün sosyo-kültürel faaliyetler söz konusu kurumların çatısı altında organize edilmekteydi. 1939 yılında kurulan halkodalarıyla birlikte, ülkenin en ücra köylerine kadar ulaşan halkevleri halk sağlığı ve çocuk ölümleriyle mücadele hususunda da oldukça önemli vazifeler üstlenmişti. Bu doğrultuda, halkevlerinin İçtimai Yardım ve Köycülük şubeleri hemen hemen bütün köylerde sağlık taramaları yapıp, sağlık hizmetlerini köylünün ayağına kadar götürmeye çalıştı. Ayrıca hem köylerde hem de şehir merkezlerinde verilen konferanslar vasıtasıyla anneler ve anne adayları çocuk ölümleriyle mücadele konusunda bilinçlendirildi.⁴

Cumhuriyet Dönemi sağlık politikasına Köy Enstitülerinin sağlık konusundaki faaliyetleri de önemli bir katkı sundu. 1940 yılında kurulan Köy Enstitülerinin eğitim programlarında sağlık eğitimine ayrı bir önem verildi. “Tabiat ve Okul Sağlık Bilgisi” dersi 5 yıl boyunca, “Ev İdaresi ve Çocuk Bakımı” dersi ise son sınıfta okutuldu. Tabiat ve Okul Sağlık Bilgisi dersinde insan anatomi ve fizyolojisi, genel sağlık kuralları, sağlığın korunması, okul sağlığı, kazalar ve köy sağlık sorunları gibi konular dersin içeriğini oluşturdu. Ev İdaresi ve Çocuk Bakımı dersinde ise çocuk sağlığı, bakımı ve hastalıklarına ilişkin konular işlendi. Ayrıca, enstitülerde

⁴ Halkevlerinin bu konudaki çalışmalarına dair ayrıntılı bilgi için bkz. Toksoy, N. (2007). *Halkevleri: Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak*. Ankara: Orion Yayınevi; Çeçen, A. (2000). *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*. Ankara: Cumhuriyet Kitapları; Şimşek, S. (2002). *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Olarak Halkevleri (1932-1951)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

yetişmekte olan öğretmenler, derslerde ve revir çalışmalarında, eğitim yoluyla sağlık önlemleri alma ve ilk yardım hizmetleri gibi bazı temel konuları öğrendi. Köylere eğitim, kültür, tarım, inşaat gibi alanlarla birlikte yeterli sağlık hizmetlerinin ulaştırılması, ülkenin bütünüyle kalkınması için de büyük bir önem taşımaktaydı (Güvercin, 2024, s. 97-103). Cumhuriyet kadrolarının çocuğa verdiği önemin bir göstergesi olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı tarih olan 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı olarak ilan edildi. Her yıl gerçekleştirilen bayram kutlamalarında, çocukların ulusun ve devletin geleceği olduğu vurgulanarak, Cumhuriyetin çocuk politikalarına katkı sağlanmak istendi (Aslan, 2018, s. 87-114).

2. Erken Cumhuriyet Döneminde Çocuk Ölümüne Genel Bir Bakış

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde devletin mevcut nüfusun korunması ve gelecek nesillerin sağlığının temini için mücadele etmesi gereken en önemli olgu, erken yaşta çocuk ölümleriydi. Şevket Süreyya Aydemir'e göre, Türk kadını dünyanın en doğurgan kadını olmasına rağmen, medeni dünyada çocuğun "*en çok israf edildiği*" ülke Türkiye idi. Aydemir dönemin pek çok aydını gibi Türk nüfusunu çoğaltmak için Türk çocuğunu korumak gerektiğini savunmakta ve Türk çocuğunun korunuşu ve bu suretle nüfusun zinde, sağlıklı ve gürbüz bir hale gelmesini "*millî bir dava*" olarak görmekteydi (Aydemir, 1932, s. 31).

Ortak kültür bağları ile kenetlenmiş imtiyazsız ve sınıfsız olarak kurgulanan yeni ulus içerisinde rejimin öngördüğü çocuk; yurttaşlık bağları ile yetişen anahtar bir unsur ve toplumun en önemli parçasıydı. Çocuk, devletin geleceğini sağlayacak olan iş gücünü ve entelijansiyayı yani toplum içerisinde Cumhuriyet Türkiye'si ideallerine uygun olarak yapılan devrimlerin, kalıcılığını sağlayacak olan politik bir odak ve arzu nesnesiydi (Kocabıyık, 2019, s. 33). Dolayısıyla çocuğun yalnızca ebeveynlere değil; aynı zamanda devlete ait olduğu ve aynı zamanda devletin devamlılığının, siyasî, iktisadî gücünün temeli olduğu bir dönemde çocuk ölümlerinin fazla olması devlet ve millet için endişe verici bir durumdu.⁵

Bilindiği üzere çocuk, doğumdan önce ve sonraya ait olmak üzere iki temel etkenin tesiri altındadır. Doğumdan önceki amiller, veraset kanunları ve çocuğun anne rahminde bulunduğu sırada yaşanan gelişmelerdir. Doğumdan sonraki amiller ise çocuğun dünyaya geldiği ve yetiştiği çevrede tecrübe edilen koşullardan ibarettir. Pedagojik olarak çocuğun kaderi geleceğinde değil; daha ziyade doğumdan önceki

⁵ "...Bu devirde çocuk, yalnız ebeveynin malı değil; ancak mensup olduğu cemiyetin devam ve bekasını temin eden mesnetlerden biridir..." (Çocuklarımız Yalnız Bizim Değil, Aynı Zamanda Vatanın, Teşrinisani/Kasım 1926, s. 2).

geçmişinde şekillenir. Çocuğun sağlığı söz konusu olduğunda iyi bir kalıtıma sahip olmak en önemli şartlardan biriydi. Dolayısıyla erken yaştaki (0-1 yaş arası) çocuk ölümlerinin temel sebebi çoğunlukla ebeveynlerden çocuğa kalıtımsal olarak geçen hastalıklardı. Bu türden çocuklar ana rahminde öyle veya böyle yaşamını sürdürse bile dünyaya geldikten sona uzun süre yaşayamıyordu (BCA, 30.10.10/26.146.15).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tıp biliminde meydana gelen gelişmeler, birey hayatının doğumdan sonra değil; doğumdan önce, yani ceninin anne rahmine düştüğü andan itibaren başladığı kanaatini yaygınlaştırdı (Safiye Ali, Asar-ı Nisvan, 15 Teşrinisani 1341, s. 9). Ayrıca I. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş bütün devletler mevcut nüfusu arttırmak için yoğun bir çalışmanın içine girdiklerinde çocuğun dünyaya gelmesiyle yaşaması arasında bariz bir fark olduğu gerçeğiyle yüzleştiler. Bu doğrultuda, çocuğun sağlığına karşı kayıtsız kalmanın onu yaşama hakkından mahrum etmek anlamına geldiği anlaşıldı (Tarcan, Cumhuriyet, 3 Mayıs 1937, s. 5). Bu nedenle, ülkedeki nüfusu arttırmak isteyen devletler bir yandan çocuk doğum oranını attırmaya çalışırken, diğer yandan da doğanların hayatta kalmasını sağlayacak tedbirler almaya başladı. Alınan bu tedbirler sayesinde, bazı Avrupa ülkeleri çocuk ölüm oranlarını binde 47'e kadar düşürmeyi başardı (BCA, 30.10.10/26.146.15). Türkiye'de ise bu oranın yakalanabilmesi epey uzun zaman alacaktı.

3. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Çocuk Ölümleri İstatistikleri

Türkiye'nin gelecek nesillerinin sağlığının önündeki en büyük engellerden biri olan erken yaşta çocuk ölümlerinin önlenmesi için konu hakkında gerekli istatistiklerin yapılması, ilk olarak TBMM'de Kırklareli Mebusu Dr. Fuat Bey (Umay) tarafından gündeme getirildi. Çocuk ölümleri hakkında Meclise bir önerge veren Fuat Bey'e göre, muntazam istatistikler olmadığından çocuk ölümlerinin miktarı hakkında gerçek bir sayı ve nispet yoktu. Devletin elinde sadece objektif olmayan, abartılı rakamlar vardı. Fuat Bey'in belirttiğine göre, Anadolu'da çocuk ölümü ortalaması %70 gibi korkunç bir seviyedeydi. Muntazam bir araştırma neticesinde, bu korkunç oran doğrulanır ve istatistikle teyit edilirse millî bir felaket karşısında oldukları aşikârdı ve bir an önce bu durum için tedbir alınması gerekmekteydi (BCA, 30. 10. 0. 0/124. 884. 8, 18. 12. 1926).

Daha önce de belirtildiği üzere, bütün dünyada çocuk ölümü oranı denildiğinde bir yaşına kadar olan çocukların ölüm oranı kastedilmekteydi. Dolayısıyla yapılan istatistiklerde genellikle bir yaşından büyük çocukların ölüm oranı erken yaşta çocuk ölümlerine dahil edilmemişti. 1926 yılında Aydın, Adana, Konya ve Bursa'da yapılan

ve Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası'nda yayımlanan bir istatistik, söz konusu 4 ilde bir yıl içerisinde meydana gelen doğum ve ölüm oranlarını detaylı bir şekilde ortaya koyduğundan, Türkiye'deki ortalama çocuk ölümü oranlarına dair bir fikir vermektedir.

Tablo 2: 1926 Yılında Aydın, Adana, Konya ve Bursa'da Çocuk Doğum ve Ölüm Oranları.

Şehir	Tetkik Edilen Köy Sayısı	Doğan Çocuk Sayısı	Doğan Çocuklardan Bir Yaşına Kadar Ölenlerin Sayısı	Doğum-Ölüm Nisbeti (Binde)
Aydın	201	2700	305	113
Adana	583	7517	1008	134
Konya	135	1628	282	173
Bursa	382	6228	1243	199

Kaynak: Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası. (15 Ağustos 1928). C. 7, S. 84, s. 575-578.

Söz konusu istatistiğin yukarıda verilen illeri kapsamının temel nedeni bu illerde sağlık ve mübadele teşkilatının en küçük köylere kadar ulaşmasıydı. İstatistik, yaklaşık 400 bin kişilik bir nüfusu kapsamaktaydı. Söz konusu istatistiğe göre, genel ölüm oranı binde 19 doğum oranı ise binde 38'di. Bir yaşına kadar ölen çocukların oranı ise binde 156 civarındaydı. Bahsedilen istatistiğin verileri esas alınırca, ülkenin nüfusunun 20 milyona ulaşması için yaklaşık 25 sene beklemek gerekmekteydi. 1928 yılında Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti tarafından hazırlanan bir rapora göre, bahsedilen nüfus artış hızı çok düşük, çocuk ölüm oranı ise bir hayli yüksekti. Oysaki ülkenin siyasi ve iktisadi durumu nüfusun hızla ve bir an önce artmasını zorunlu kılıyordu (BCA, 30.10.10/26.146.15).

1927 yılına gelindiğinde İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından Mersin'de deneme nüfus sayımı sırasında çocuk ölümleri sayısını tespit etmek için bir anket yapıldı. Anketin amacı, ülkenin sahip olduğu doğum gücünün derecesini belirlemek ve her aile için doğan çocuk adedini tespit etmektir. Söz konusu anketin amaçlarından biri de yeni doğan çocukların hayatta kalmalarının muhtemel ortalamasını, nüfusun iktisadi ve sıhhi halinin bir barometresini oluşturmaktır. Anket, 1-10 yaş arası ölen çocukların sayısını ortaya koymaktaydı. Erken yaşta çocuk ölümünün 0-2 yaş aralığındaki çocuklar üzerinden hesaplandığı bu ankette, annelerin yaşları dikkate alınmadan yapılan hesaplamayla 8480 doğumdan dünyaya gelen çocukların 1578'i

bir yaşına varmadan; 2085'i ise 2 yaşında vefat etmişti (BCA, 30. 10.0.0/25.145.11, 16.03.1927).

Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin yaptığı bir araştırmaya göre, 1930 yılı genelinde diri doğan 1000 çocuktan bir yaşına kadar ölenlerin sayısı 135 bulunmuştu (Nasır, *Ülkü*, 7 Ağustos 1933, s. 44). Dolayısıyla bu araştırmada çocuk ölümü nispeti binde 135'ti.

Söz konusu istatistikler göz önüne alındığında 1920'lerin ortalarından 1930'lara gelindiğinde erken yaşta çocuk ölümlerinde kayda değer bir azalma olduğu görülür. Ancak söz konusu yıllarda çocuk ölümlerine yönelik istatistikler bölgeden bölgeye ve şehirden şehre farklılık göstermektedir. Bunun temel nedeni, bölgeler arasındaki ulaşım, bilgi ve kültür seviyesindeki farklılıklar ve sıhhi-iktisadi gelişmişlik farklılığıdır. Ayrıca yine Türkiye'deki çocuk ölümlerinin Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında ortalama iki-üç kat fazla olmasının temelinde birbirinden bağımsız veya birbiriyle bağlantılı ve neden-sonuç ilişkisi dahilinde iç içe geçmiş birden fazla sebebi vardı.

1930'lardaki istatistiklerde ise çocuk ölüm oranlarındaki gözle görülür hale gelmişti. Nitekim Sıhhiye Vekili Refik Bey'in 1932 yılında verdiği istatistiğe göre ise 0-1 yaş arasındaki çocuklardaki ölüm oranı, Aydın, Adana ve Bursa gibi sıtma vakalarının çok görüldüğü şehirlerde, 1927'de %15,4 iken 1930'da bu oran %13,7'ye düşmüştü. Ve sıtmanın görülmediği yerlerde, çocuk ölüm oranları bundan daha azdı. Ayrıca, birçok Avrupa ülkesinde çocuk ölümü Türkiye'den daha fazlaydı (Son Posta, 4 Mayıs 1932, s. 3).

1937 yılına gelindiğinde ise Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Dr. Refik Saydam'ın emriyle, Dr. Edirne Eckstein ve asistanı Dr. Selahattin Cevdet, Orta Anadolu'da iki ay süren bir inceleme gezisi yapmış ve nüfuslarının toplamı 52.662 olan 60 köyde çeşitli incelemelerde bulunmuştu. Yapılan incelemeler neticesinde, Türk kadınının uluslararası artış ölçüsü olan 3,4 çocuk doğum oranından çok daha fazla bir doğum oranına sahip olduğu ve çocuk ölüm oranlarında ciddi bir düşüş yaşandığı tespit edilmişti. Bu nedenle, Dr. Eckstein raporuna "süt çocuğu ölümünün azlığından dolayı memleketi tebrik ederim" diye yazmıştı (Ulus, 8 Kasım 1937, s. 1-7).

4. Çocuk Ölümünün Sebepleri

Çocuk ölümlerinin sebeplerini çocuk ister ana rahminde ister doğduktan sonra olsun genel olarak doğumdan önceki ve doğumdan sonraki sebepler olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Bununla birlikte Geç Modern Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerindeki çocuk ölümlerini bilgisizlik, kayıtsızlık, zührevi ve salgın hastalıklar, sıtma, zehirlenme ve ıskat-ı cenin (çocuk düşürme) gibi sebeplerden kaynaklanmaktaydı.

Bilgisizlik, diğer bir deyişle çocuk bakımı bilgisi olan puerikültürün (puericultere) eksikliği Türkiye’de çocuk ölümlerinin en önemli sebeplerinden biriydi. Söz konusu dönemde halkın bir kısmı çocukları lâyıkiyle büyütebilecek özel kaidelerin ve tedbirlerin varlığından bihaberdi. Üstelik bu konuda halkı bilgilendirecek yeterli sayıda kurum mevcut değildi (BCA, 30.10.10/26.146.15; Sadık, Yeni Mecmua, 20 Eylül 1917, s. 206). Bir diğer sebep ise dönemin aydınlarının çokça eleştirdiği kayıtsızlıktı. Bu kayıtsızlığın altında, ebeveynlerin çocuklarının erken yaşta ölmesine kadercı bir anlayışla yaklaşması yatmaktaydı. Ebeveynlerin tarlasını sürmekte kullandıkları hayvanlara ve/veya kapılarının önündeki birkaç tavuğa gösterdikleri ilgiyi, dünyaya getirdikleri çocuklarına göstermemeleri çocuk ölümlerinin fazlalığında dikkate değer bir sebepti.⁶

Erken Cumhuriyet Dönemi Hükümetlerinin çocuk ölümleri hususunda aileleri bilgilendirme ve bilinçlendirmeye yönelik faaliyetleri neticesinde, en azından büyük şehirlerde çocuk ölümlerinin doğal bir olay olduğu anlayışı terk edilmeye başlanmıştır. Nitekim 1939 yılında bir doktorun günlük notlarında bu anlayışı görmek mümkündür:

Yakın zamanlara kadar büyük merkezlerdeki birçok aileyi birer vesile ile istiçvab ettiğiniz (sorguladığınız) zaman, mutlaka küçük iken bir veya iki çocuğunun öldüğünü bize söylerler. O kadar ki, umumî telâkkimizde çocuk ölümleri adeta biraz, ne bileyim tabii gibi kabul edilir. Şimdi bu telâkki artık çok değişmiştir. Bundan çok memnun olmaktığımız lazımdır (Son Posta, 29 Ocak 1939, s. 14).

⁶“...Anadolu’da herhangi birine rast gelip de sorsanız hiç şüphesiz doğurduğu yavrulardan birçoğunun muhtelif zamanlarda gömüldüğünü anlarsınız. Valide, yavrularını ne sebeple kaybettiğini bilememiş, anlayamamış ve çok kere müddet-i hayatlarını bile natamam surette zihnine hak etmiştir. Valide bu gibi suallerinizden hoşlanmadığı gibi hatta dinî ve imanî bir umdeye tamamen teslim-i nefis ederek size serzenişlerde bile bulunmaya kalkacaktır. Garip olduğu kadar feci olan cihet, ebeveynin bir davar yavrusuna, bir kaz palazına ve bir buzağıya maatteessüf daha ziyade ehemmiyet vermeleri...” (İçtimai Hıfzıssıhha. Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası, s. 325).

Gerek doğum öncesi düşüğe sebep olan gerekse doğumdan kısa süre sonra çocuğun ölümüne yol açan bir diğer sebep ise zührevi hastalıklardı. Söz konusu hastalıkların en önemlileri ise frengi ve bel soğukluğuydu. Anadolu'da frenginin çok eskiden beri nesil kurutan bir afet olduğu bilinmekteydi. Frengi kaynaklı çocuk düşürme ve ölü doğumlar, hastalığın yaş ve tedavisine dayalı olarak gerçekleşirdi. Frengili bir kadından dünyaya gelecek çocuk büyük ihtimalle doğmadan önce düşüğe uğrardı. Dünyaya gelen çocuklar ise 7-30 gün içerisinde ölürlardı (Nasır, Ülkü, Haziran, 1933, s. 415-416). Bu dönemde frengi hastalarında çocuk ölümü ortalama %42 civarındaydı. Bel soğukluğu ise kadın rahminde iltihaplanmaya yol açarak rahimdeki çocuğun üzerini örten zarı bozarak, çocuğun ölümüne, bu suretle düşüğe veya vaktinden önce doğuma sebep olurdu (Afiyet, 18 Teşrinievvel 1330, s. 4).

Çocuk ölümlerinin en önemli sebeplerinden biri ise ebeveynlerin hamilelik sırasında bilerek veya bilmeyerek yaptıkları eylemlerin bir sonucu olan çocuk düşürmeydi. Çocuk düşürme, insanlığın başlangıcından beri var olan, tarihin muhtelif devirlerinde farklı araçlarla yapılan ve tartışmalara konu olan bir eylemdi. Antik Yunan'da Likurgus ve Solon dönemlerinde çocuk düşürme eylemi cezalandırılırdı. Romalılar Dönemi'nde ise milattan sonra 3. Yüzyılda, Justinyanus Kanunnamesi'nde çocuk düşürenler için cezaî işlem öngörülmekteydi (İsmail, Cumhuriyet, 19 Haziran 1941, s. 3). Orta Çağ'da hakîm olan hukukî telakkiler ise tamamıyla dini esaslardan alınmıştı. Dolayısıyla çocuk düşüren ve/veya düşürtenler "*büyük bir günah işlemiş*" olmakla beraber sadece tazminata mahkûm ediliyorlardı. İslamiyet ise Orta Çağ kilise hukukunda olduğu gibi çocuk düşürme eylemine tazminat cezası vermişti (Harman, 1993, C. 8, s. 363-364). Bu tazminatın miktarı düşen çocuğun vaziyetine göre belirlenirdi. Eğer çocuk ölü olarak düşürülürse gurre⁷ gerekirdi. Diri olarak düşürülürse tam diyet lazım gelirdi. Diyet 11 dirhem olmakla birlikte bazı dönemlerde bu miktar değişiklik göstermekteydi.

Türkiye'de ise çocuk düşürme eylemi, basit veya karmaşık birtakım yöntemlerle yapılırdı. Örneğin, hamile kadınlar çarşıdan aldıkları bazı zehirli otları su ile karıştırarak içerler veya kibrit çöpü, eğreti kökü, çıra, çorap şişi, büyük direk çivileri, dikenli gül dalı ile rahimlerini yaralayarak mikropların bedenlerine girmesine sebep olurlardı. Bu gibi durumlarda hamilelik son bulur ve düşük gerçekleşirdi. Bazı

⁷ Gurre, İslâm hukukunda düşürülen cenin dolayısıyla verilmesi gereken mali tazminattır. Bkz. Koçak, M. (1996). Gurre. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 14, s. 211-212). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

durumlarda ise kan kaybından kaynaklı olarak kadınlar da ölürdü (Hak Yolu, 1923, s. 161).

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yılda ortalama 100.000 çocuk düşürme vakası görülmekteydi. Bu durum ülkenin ihtiyaç duyduğu nüfusun dünyaya gelmeden yok olması ve kaliteli unsurların imhasından dolayı topluma büyük zararı olan ve mücadele edilmesi gereken bir eylem olarak görülmekteydi.

5. Çocuk Ölümüne Karşı Mücadele

20. yüzyılın başında özellikle gelişmiş ülkelerde çocuk ölümleri ile mücadele yolları üç grupta toplanmıştı:

1. Erken doğum ve çeşitli hastalıklar ya da engellerle dünyaya gelen çocukların yaşatılmasına dair mücadelede erken müdahale ve gerekli tedavilerle az da olsa ölümlerin önüne geçilebiliyordu.

2. Verem, frengi, solunum yolu hastalıkları, boğmaca, kızamık, difteri vb. hastalıklardan kaynaklı olan çocuk ölümleri; tıbbî tedavi, karantina ve gerekli halk sağlığı tedbirleri ile önlenilebiliyordu.

3. Vaktinden önce doğum ve yetersiz beslenmeden kaynaklı çocuk ölümleri ise dikkatli beslenme ve iyi bir pediatrik bakımla yoğun olarak engellenebiliyordu.

Bu konulara dikkat eden ve gerekli tedavi yöntemlerini uygulayan ülkelerde çocuk ölümlerinin yaklaşık iki-üç kat azaldığı gözlenmekteydi (Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası, 15 Temmuz 1928, C. 7, S. 83, s. 527-529).

Dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi ulusun istikbalinin gelecek nesillerde görüldüğü Türkiye'de de çocuk ölümleriyle mücadelede birbiriyle bağlantılı birçok yöntem kullanıldı. Bu yöntemlerin belirlenmesinde Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin 1928'de hazırladığı çocuk ölümleriyle mücadeleyi ve nüfus artışını sağlamayı mümkün kılacak tespit ve tedbirleri içeren raporunun etkili olduğu düşünülmektedir. Söz konusu rapora göre, çocuk ölümü oranını azaltabilmek için her şeyden önce eğitilmiş sağlık personelinin ve ebelerin sayısını arttırmak, yeni doğum evleri inşa ederek doğum sırasındaki ölümleri azaltmak gerekmektedir. Ayrıca, zayıf doğan ve anneden kaynaklanan rahatsızlıklar nedeniyle ölen çocukların sayısını azaltabilmek için de çocukları yaşayabilecek seviyeye getirinceye kadar bakacak kurumlar ihdas etmek gerekiyordu. Bunların yanı sıra bedensel ve zihinsel engelli olarak doğan çocukların topluma kazandırılmaları için özel kurumlara ihtiyaç duyulmaktaydı ve söz konusu çocukları tedavi etmek için özel hastaneler açılması

gerekliydi. Yine, aynı raporda çocuk ölümleriyle mücadele adına ülke genelinde açılması gereken kurumların sayılarına ve bunların yaklaşık maliyetlerine de yer verilmişti. Buna göre, ülke genelinde en az 21 doğumevinin açılması ve bu doğumevleri için gerekli ebelerin yetiştirilmesi elzemdi. Ayrıca zayıf, bakımsız ve hasta çocuklar için en az dört tane “süt çocuğu yurdu” açılmalı, çocuklar burada tedavi edilmeli ve söz konusu kurumlar için çocuk bakıcıları yetiştirilmeliydi (BCA, 30.10.10/26.146.15).

Çocuğun sadece ebeveynlere değil aynı zamanda devlete ait olarak görüldüğü Erken Cumhuriyet Dönemi’nde çocuk ölümlerinin önüne geçebilmenin yasal altyapısını hazırlamak üzere çeşitli kanunlar da çıkarıldı. Annelerin çocuk bakımı konusunda bilgilendirilmesi için gerekli afişler temin edilerek okullara, caddelere, dış mekânlara asıldı⁸ ve çeşitli kurslar verilmeye başlandı. Dönemin gazeteleri, çocuk ölümleri hususunda aileleri aydınlatmak amacıyla çeşitli yazılar neşretmekteydi.⁹ Ayrıca uzman doktorlar tarafından kadınlara annelik bilinci aşlamak, çocuk bakımı ve hijyen kurallarına dair bir dizi bilgiler vermek için çeşitli sivil toplum kuruluşlarında konferanslar verildi. Ayrıca, çocuk ölümleriyle mücadele adına seyyar sağlık memurları görevlendirilerek, bu memurlar haftada bir defa köylere gitmekle yükümlü kılındı (Ulus, 27 Mayıs 1937, s. 9).

Çocuk ölümleriyle mücadele kapsamında ölümlerin en önemli sebeplerinden biri olan çocuk düşürme, Osmanlı Devleti’nin son döneminden itibaren devletin dikkate aldığı bir sorundu. 1274 (1858) tarihli Ceza Kanunu ile uygulanmaya başlanan ve kesintisiz elli yıldan fazla devam eden hükümler, 22 Mayıs 1327/4 Haziran 1911 tarihli Ceza Kanunu ile revize edildi. 1911 tarihli Ceza Kanununa göre:

1. Çocuk düşürme bir suçtu ve bu suçun dereceleri vardı.
2. Çocuk düşürme işinde kadının ya rızası vardı ya da yoktu.

Eğer kadının rızası varsa, kadına çocuk düşürdüğünden dolayı, 6 aydan 3 seneye kadar hapis cezası verilirdi. Kendisine refakat eden ve çocuğun düşürülmesinde yardım eden şahsa bir seneden üç seneye kadar hapis cezası öngörülmekteydi. Kadının rızası yoksa birtakım vasıtalar veya dayakla çocuk düşürülürse üç seneden on seneye kadar kürek cezası verilir, eğer kadın bu sebepten ölürse on beş yıldan aşağı olmamak üzere kürek cezası verilirdi (Küçüküka, *Ülkü*, Mart

⁸ Akşam, 21 Haziran 1938, s. 13.

⁹ Bu minvaldeki yazılar için bkz. Reşit Galip, “Çocukları Koruyunuz”. *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1929, s. 5; İbrahimzati, “Çocuk Sağlığı ve Sihhi Propaganda”, *Cumhuriyet*, 18 Ekim 1935, s. 2.

1936, s. 23-26). Erken Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde ise 13 Mart 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu'nun "Kasten Çocuk Düşürmek ve Düşürtmek" başlıklı kısmında yer alan 468-472. maddeleriyle çocuk düşürme yasaklandı ve düşürmenin mahiyetine göre ağır şekilde cezalandırıcı hükümler konuldu (Resmî Gazete, 13 Mart 1926, s. 1126) Bu kısım, 23 Haziran 1936 tarihli "Türk Ceza Kanunu'nun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanun" ile "İrkin Tümlüğü ve Saflığı Aleyhine Cürümler" olarak değiştirildi (Resmî Gazete, 23 Haziran 1936, S. 6718).

Umumî Hıfzıssıhha Kanunu'nun 152. maddesi ile gebeliğe engel olacak ya da çocuk düşürmeye yarayacak her türlü araç ve gerecin ithali, dağıtımı ve satışı da yasaklandı.¹⁰ Aynı kanunun 155. maddesi ile kendisi ve çocuğunun sıhhati için bir zarar husule getirmeyeceği bir tabip tarafından tasdik edilmedikçe kadınların doğumlarından önce ve sonra 3 hafta zarfında fabrika ve imalathanelerde, kamu ve özel kuruluşlarda çalışmaları veya çalıştırılmaları yasaklandı. Yine aynı kanunun 162. maddesi gereği nüfusu on binden fazla olan yerlerde, belediyeler "Süt Çocuğu Muayene ve Müşavere Evi" tesis etmekle mükellef kılındı. Ayrıca nüfusu kırk binden fazla olan mahallerde ek olarak "Süt Damlası" tesis edilmesi zorunluymdu (Umumî Hıfzıssıhha Kanunu, S. 8903).

Gerek Türk Ceza Kanunu gerekse Umumî Hıfzıssıhha Kanunu'ndaki maddeler çocuk ölümleriyle mücadelede anne ve çocuğu korumaya yönelik hükümleri içermektedir. Annenin sağlığını korumadan çocuğun sağlığını korumanın mümkün olmadığını idrak eden Erken Cumhuriyet Hükümetleri öncelikle annenin ve dolayısıyla çocuğun hasta olmamasına dikkat ediyordu. Bu doğrultuda, anne ve çocuk hastalıklara karşı korunmalı; hastalık durumunda ise hemen tedavi edilmeliydi.

Çocuk ölümleriyle mücadelede annelerin aydınlatılması ve çocuk bakımı konusunda bilgilendirilmesi için öncelikle *püerikültür* denilen çocuk yetiştirme biliminin anne ve anne adaylarına öğretilmesi gerekliydi. Dr. Besim Ömer (Akalin)'e göre, çocuk yetiştirmede püerikültür ilk adımdı. Ondan sonra terbiye, koruma, hıfzıssıhha kaideleri ve tedavi gelmeliydi. Püerikültürün çocuk ölümleriyle mücadelede ehemmiyetini anlayan hükümet, İstanbul Üniversitesi bünyesinde bir püerikültür kürsüsü kurdu ve başına İhsan Hilmi Alantar getirildi. Kısa süre sonra

¹⁰ "Madde 152: İlkaha mâni veya çocuk düşürmeye vasıta olup Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekâletince tayin olunacak alet ve levazımın ithal ve satışı memnudur. Bunların tababette müstamel envai Sıhhiye ve İctimaî Muavenet Vekâletinin tayin edeceği şartlar dairesinde ithal edilir ve eczanelerde reçete ile satılır" (Umumî Hıfzıssıhha Kanunu, S. 8902).

da kız mekteplerinin müfredatına çocuk yetiştirme dersi konuldu (Akalin, 1939, s. 5-6). Bu gibi tedbirlerin alınmasında, daha önce de belirtildiği üzere çocuk ölümlerindeki başlıca maillerden birinin bilgisizlik ve kayıtsızlık olduğu anlayışı belirleyici oldu. Zira, gerektiği gibi eğitilen bir annenin çocuğunun sağlığını her şeyden önemli göreceği gibi yavrusunun ölümüne kayıtsız kalması da mümkün değildi.

Bilgisiz ebelerin elinde kaybolan anne ve çocukların devlet için geri döndürülemez bir kayıp olması dolayısıyla modern doğum yöntemleri ile çocuk ölümlerini önlemek için 1925 yılında Ankara ve Konya'da; ardından Balıkesir, Adana, Çorum, Malatya, Erzurum, Kars ve Van şehirlerinde birer doğum ve bakımevi açıldı. Bu evlere 1926-1932 yılları arasında 7025 kadın ve 931 çocuk yatırıldı ve 41. 483 kadın ve 88. 002 çocuk ayakta tedavi edildi (Gökay, Yeni Türk Mecmuası, Teşrin-i evvel 1933, s. 1100). Millî Mücadele hala devam ederken Türkiye Himaye-yi Etfal Cemiyeti (Sarıkaya, 2011, s. 13-72) adıyla kurulan Çocuk Esirgeme Kurumu ise çocukların korunması ve bakımı için yaptığı müspet çalışmalarla çocuk ölümlerinin önlenmesi adına büyük bir çaba sarf etti. Himaye-yi Etfal Cemiyeti tarafından çocuk sarayı, çocuk bakımevleri, ana kucağı, süt damlası, bakım yurdu gibi müesseseler ve muayene evleri açıldı. Ayrıca çocuk yetiştirme usullerini gösteren mecmua ve risaleler neşredildi. Bilhassa çocuğun kıymetini anlatmak için kutlanan bayramlar ve çocuk haftaları gibi millî tezahürler vücuda getirildi (Gökay, Teşrin-i evvel 1933, s. 1106).

Umumî Hıfzıssıhha Kanunu'nun 162. Maddesi gereğince kurulan Süt Çocuğu Muayene ve Müşavere Evleri, buldukları yerlerde uzman doktorlar tarafından sağlam çocukların sağlıklı bir şekilde yetişmelerini takip etmek ve buna engel olacak amillerle mücadele etmek için çaba sarf etti. Bu evler, özellikle de çocuklarda ortaya çıkacak bulaşıcı hastalıkların tedavisiyle ayrıca meşgul oldu.

Tablo 3. Süt Çocuğu Muayene ve Müşavere Evlerinin 1932-1937 Yılları Arasında Muayene ve Tedavi Ettiği Çocukların Sayılarını Gösteren Tablo.

Yıl	Adet	Muayene ve Tedavi Edilen Çocuk Sayısı
1932	1	71
1933	1	2131
1934	2	1021
1935	4	2922
1936	4	6771
1937	3	7888

Kaynak: Cumhuriyetin İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri, 1998, s. 351.

Görüldüğü üzere Erken Cumhuriyet Dönemi'nde devlet kurumları, doktorlar ve aydınlar çocuk ölümlerine karşı mücadelede kayda değer adımlar atarak hummalı bir çalışma yürüttü. Bu amaçla çıkarılan kanunların sıkı şekilde uygulanması ve sağlık kurumlarının yoğun çalışmaları ile ülke geneline yayılan mücadelenin sonunda, 1930'ların ortalarından itibaren çocuk ölümlerinde kayda değer bir azalma meydana geldi. Bununla birlikte, 1936 yılına gelindiğinde, çocuk ölümlerinin azaltılması hususunda henüz istenilen seviyeye ulaşamamıştı. Nitekim *Tan* gazetesinin verdiği rakamlara göre, Türkiye'nin 35 büyük vilayet merkezinde dört senede 128.621 kişi ölmüştü ve bunun 37.888'i 0-4 yaş arasındaki çocuklardan oluşmaktaydı. Çocuk ölümlerine sebep olan hastalıkların başında ise zatürre, isal ve enterit¹¹ geliyordu. Söz konusu gazete, bu üç hastalığın sebep olduğu çocuk ölümlerine dikkat çekiyor ve ülkedeki bütün doktorları çocuk ölümleriyle mücadelede seferber olmaya çağırıyordu:

Anadolu'da doktor ve ilaç yüzü görmeyen 10.000'den fazla nüfuslu şehirlerin sayısı yüzden aşağı değildir. Bunu biliyor ve doktorsuz, eczanesiz, bilgisiz ana-babanın eline bu üç büyük düşman hastalıkla mücadele imkânlarının verilmesini; onun aydınlatılmasının millî bir dava olarak ele alınmasını, daha milyonlar isteyen bu yurdun hasretle özlediği yavrularımızı bir avuç toprak haline koyan bu üç katil hastalığa karşı seferberlik açılmasını istiyor ve; Münakaşa ediyoruz (Tan, 8 Eylül 1936, s. 5).

Bu seferberlik hem siyasetçilerde hem de sağlık personelinde bundan sonraki süreçte de devam edecekti. Çünkü çocuk ölümleriyle mücadele konusu kısa veya orta vadede çözülebilecek bir sorun değildi ve ilerleyen yıllarda yeni kanun, kurum ve yöntemlerle mücadeleye devam edilecekti.

Sonuç

İnsanlığın en eski devirlerinden itibaren nüfusun fazlalığı oldukça önemliydi. Zira kurulan en eski devletlerde bile nüfusu fazla olan diğerlerine karşı ciddi bir üstünlük sağlıyordu. Hele ki ortalama insan ömrünün günümüze kıyasla çok daha kısa olduğu Orta Çağ'da, nüfusun fazlalığı rakiplere karşı galip gelmenin başlıca unsurlarındandı. Sanayi Devrimi ve buna paralel olarak sağlık alanında yaşanan gelişmeler modern dünyada insan ömrünün görece uzamasını ve buna paralel olarak 19. yüzyılda nüfus fazlalığının gündeme gelmesini beraberinde getirdi. 20. yüzyılın başında ise tam aksi bir durum ortaya çıktı. Çünkü I. Dünya Savaşı potansiyel işgücü olan erkek nüfusun

¹¹ İnce bağırsak iltihabı

önemli bir kısmının ölmesine ya da sakat kalmasına sebep oldu. Bu süreçten, Osmanlı Devleti de ziyadesiyle nasibini aldı. Bu doğrultuda, Cumhuriyet'in devraldığı nüfus gerek nicelik gerekse nitelik bakımından oldukça yıpranmış haldeydi. Şöyle ki Cumhuriyet kurulduğunda, erkek nüfusun önemli bir kısmı yaklaşık on yıl süren savaşlarda kaybedilmiş ya da işgücüne katılamayacak hale gelmişti. Üstelik, Anadolu'da salgın hastalıklar kol gezmekte ve bunun üzerine yoksulluktan kaynaklanan sefalet de eklenince, ortaya vahim bir tablo çıkmaktaydı. Bu nedenle, daha Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren devrin inkılâpçı kadroları, nüfus meselesine özenle eğilmenin gerekli olduğunu düşündü.

Etkin bir nüfus politikası takip ederek nüfusu hem nicelik bakımından arttırmak hem de nitelikli hale getirmek için işe, çocuk ölümleri sorununun çözülmesiyle başlamak gerekiyordu. Her ne kadar Anadolu'da çocuk ölümü oranlarının oldukça yüksek olduğu biliniyorsa da bu bilgi bilimsel verilere dayanmıyordu. Bu nedenle, Anadolu'nun dört bir tarafında çocuk ölümlerine dair istatistikler oluşturuldu ve bunlar gösterdi ki Türkiye'deki çocuk ölümlerinin oranı çağdaşı olan Batılı ülkelerin çok üzerindediydi. Bu nedenle, ülke genelinde söz konusu sorunu çözebilmek maksadıyla adeta bir seferberlik başlatıldı. Bu seferberlikte devrin aydınlarına büyük iş düşüyordu. Nitekim, gazete ve dergilerde çocuk ölümlerinin sebep ve sonuçlarına dair pek çok yazı kaleme alınarak halk ve özellikle de anneler bilinçlendirilmeye çalışıldı. Okuma yazma oranının görece çok düşük olduğu 1920'li yıllarda matbuat yoluyla, halkı çocuk ölümleri hususunda aydınlatmanın çok da mümkün olmadığı anlaşıldığından, bu defa konferanslara ve köylere kadar gönderilen sağlık ekiplerine başvuruldu. Bunlarla da yetinilmeyip 1930 yılında kabul edilen Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'na çocuk ölümleriyle mücadelenin yasal altyapısını oluşturacak maddeler eklendi. Ayrıca çocuk ölümlerinin başlıca sebeplerinden olan sıtma, verem, zatürre ve frengi gibi salgın hastalıklarla etkin bir şekilde mücadele edilmeye çalışıldı.

Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde ulus devlet olmanın bir gereği olarak çocukların sadece ebeveynlerin değil, aynı zamanda devletin de sorumluluğunda olduğu anlayışı hâkimdi. Bu nedenle, Atatürk ilke ve inkılâplarını benimseyip Cumhuriyet'i ayakta tutacak nesillerin yaratılması, çocuk ölümleri sorununun çözülmesine bağlıydı. Her ne kadar Onuncu Yıl Marşı'nda "On Yılda On Beş Milyon Genç Yarattık Her Yaşta" denilerek nüfus artışındaki hıza gönderme yapılarak övünç duyulmuşsa da çocuk ölümleri sorunu kısa ve orta vadede çözülebilecek bir mesele değildi. Bu yüzden, uygulanan etkin politikalar, sorunun giderilmesi hususunda

ciddi mesafeler kat edilmesini sağladıysa da 1940'lı ve 1950'li yıllarda da bu sorunla hâlâ mücadele edilmesi gerekecekti.

Kaynakça

A. Arşiv

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30. 10. 0. 0/124. 884. 8, 18. 12. 1926.

BCA, 30. 10.0.0/25.145.11, 16.03.1927.

BCA, 30.10.10/26.146.15.

B. Resmî Yayınlar

Cumhuriyetin İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri. (1998). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları.

Türk Ceza Kanunu'nun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanun. Irkın Tümlüğü ve Saflığı Aleyhine Cürümler (1936, 23 Haziran). *Resmî Gazete* (Sayı: 6718). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3337.pdf>

Türk Ceza Kanunu (1926, 13 Mart). *Resmî Gazete* (Sayı: 320). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/320T.pdf>

Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası. (15 Temmuz 1928), 7(83), 527-529

Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası. (15 Ağustos 1928), 7(84), 575-578.

Umumî Hıfzıssıhha Kanunu (1930, 6 Mayıs). *Resmî Gazete* (Sayı: 1489). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1489.pdf>

C. Süreli Yayınlar

Afiyet

Akşam

Asar-ı Nisvan

Cumhuriyet

Hak Yolu

Hakimiyet-i Milliye

Hilal-i Ahmer Mecmuası

Kadro

Son Posta

Tan

Ulus

Ülkü

D. Araştırma ve İncelemeler

Akalın, B. Ö. (1939). *Türk Çocuğunu Nasıl Yaşatmalı*, İstanbul: Ahmet İhsan Basımevi.

Akın, Y. (2018). *Gülbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyette Beden ve Spor*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Aslan, D. A. (2018). Gülbüz Türk Milleti İçin Gülbüz Türk Çocuğu: 23 Nisan Çocuk Bayramı. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 63, 87-114.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III. (2006). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Aydemir, Ş. S. (1932). Çok Nüfuslu Anadolu. *Kadro*, 5, 31-36.

Aytekin, A. (2006). *1914-1924 Yılları Arasında Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Barlas, C. (t.y.). *Nüfus İşlerinde Nereye Gidiliyor?* (S. Sabit, Çev.). İstanbul: Devlet Matbaası.

Bedi, N. (1326, 31 Mayıs /1910, 13 Haziran). Teksir-i Nüfus Meselesi. *Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası* (Cilt II/A), 18, 760-763.

Bel Soğukluğu (Erkek ve Kadınlarda Suret-i Tedavisi). (1330, 18 Teşrin-i evvel /1914, 31 Ekim). *Afiyet*, 48, 4.

Cumhuriyetin Sağlık, Bakım ve Yardım İşleri. (1933, Teşrin-i evvel /Ekim). *Ülkü*, 2(9), 253.

Çeçen, A. (2000). *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*. Ankara: Cumhuriyet Kitapları.

Çocuklarımız Yalnız Bizim Değil, Aynı Zamanda Vatanın. (1926, Teşrinisani /Kasım). *Gülbüz Türk Çocuğu*, 1(3), 2.

- Gökay, F. K. (1933, Teşrin-i evvel /Ekim). Cumhuriyet Devrinde Sıhhi Tekâmül ve İnkişafımız. *Yeni Türk Mecmuası*, 1(11), 11-14.
- Güvercin, C. H. ve Aksu, M. ve Arda, B. (2004). Köy Enstitüleri ve Sağlık Eğitimi. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 57(2), 97-103.
- Harman, Ö. F. (1993). Çocuk Düşürme. *İslam Ansiklopedisi* (C. 8, s. 363-364). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İçtimaî Hıfzıssıhha, (Çocuk Vefiyatı ve Tenakus Çareleri). (1928, 15 Temmuz). *Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası*, 7(83), 527-529.
- İçtimaî Hıfzıssıhha (Çocuk Vefiyatımız Korkunç Bir Nisbette midir?). (1928, 15 Ağustos). *Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası*, 7(84), 575-578.
- İsmail, K. (1941, 19 Haziran). İçtimaî Bir Yara (Kaybolan Çocuklar). *Cumhuriyet* gazetesi.
- Karavar, H. (2022). Millî Mücadele Döneminde Sıhhat ve Muavenet-i İçtimaiye Vekillerinin Faaliyetleri. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 42, 47-75.
- Keser, D. (2020). Kazım Karabekir Paşa'nın Yetim Çocukları Himayesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 15-37.
- Kocabıyık, M. O. (2019). *Cumhuriyet Dönemi Çocuk Koruma Politikaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Küçüka, N. A. (1936, Mart). Çocuk Düşürme. *Ülkü*, 6(37), 23-26.
- Malthus, R. T. (2017). *Nüfus İlkesi*. (Ç. Taşkın, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Nasır, Z. (1933, Ağustos). Köylerimizin Sağlık İşleri. *Ülkü*, 2(7), 42-45.
- Necmettin, S. (1917, 20 Eylül). Nüfus Meselesi: Büyük Bir Tehlike Çocuk Vefiyatı. *Yeni Mecmua*, 1(11), 205-206.
- Safiye Ali (1341, 15 Teşrinisani /1925, 15 Kasım). Nüfus Siyasetinde Vefiyat-ı Etfal Meselesi. *Asar-ı Nisvan*, 1(17), 8-11.
- Sarıkaya, M. (2011). *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti (1921-1935)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Şemsi, M. (1933, Birinci Teşrin-i evvel). Irk Sağlığı (İnsan Irklarının Sıhhati İçin Alınan Yeni Tedbirler). *Hakimiyet-i Milliye*, 7, 5.

- Şimşek, S. (2002). *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Olarak Halkevleri (1932-1951)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Tarcan, S. S. (1937, 3 Mayıs). Çocuk Hastalıklarına ve Ölümüne Karşı Savaş. *Cumhuriyet gazetesi*.
- Teksir-î Nüfus Meselesinde Kadınlık. (1339, 15 Temmuz/1923). *Halk Yolu*, 1(11), 160-163.
- Toksoy, N. (2007). *Halkevleri: Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak*. Ankara: Orion Yayınevi.
- Toprak, Z. (2017). Erken Cumhuriyet, Nüfus Sorunu ve Çocuk Ölümleri. *Toplumsal Tarih*, 281, 22-31.

Summary

Since the earliest times of humanity, population size was very important. Since ancient times, states with a large population had a serious advantage over the others. Especially in the Middle Ages, when the average human lifespan was much shorter than today, a large population was one of the main factors to prevail over competitors. The Industrial Revolution and parallel developments in the field of health led to a relative increase in human life expectancy in the modern world, and in parallel, overpopulation became an issue in the 19th century. At the beginning of the 20th century, the opposite situation emerged. Because World War I caused a significant portion of the male population, which was a potential labor force, to die or become disabled. The Ottoman Empire was also affected by this process. Accordingly, the population that the Republic took over was quite worn out in terms of both quantity and quality. That is to say, by the time the Republic was founded, a significant portion of the male population had been lost in nearly a decade of wars or had become unable to participate in the labor force. Moreover, epidemics were rampant in Anatolia, and when the misery caused by poverty was added to this, a grim picture emerged. For this reason, from the very beginning of the Republic, the reformist cadres of the period thought that it was necessary to handle the population issue with caution.

In order to increase the population both in terms of quantity and quality by pursuing an effective population policy, it was necessary to start by solving the problem of child mortality. Although it was known that child mortality rates in Anatolia were quite high, this information was not based on scientific data. For this reason, statistics on child mortality were compiled across Anatolia, and these statistics showed that the rate of child mortality in Turkey was much higher than in contemporary Western countries. Therefore, a mobilization was launched across the country in order to solve this problem. And in this mobilization, the intellectuals of the time had a great role to play. Therefore, many articles on the causes and consequences of child mortality were written in newspapers and magazines to raise awareness among the public, especially mothers. In the 1920s, when the literacy rate was relatively low, it was realized that it was not possible to raise public awareness about infant mortality through the press, so conferences and medical teams sent to the villages were used. Not content with these, articles were added to the General Hygiene Law adopted in 1930 to form the legal infrastructure for the fight against child mortality. In addition, epidemic diseases such as malaria, tuberculosis, pneumonia and syphilis, which were the main causes of child mortality, were effectively combated.

In early Republican Turkey, as a requirement of being a nation-state, it was understood that children were not only the responsibility of parents but also of the state. Therefore, the creation of generations that would embrace Atatürk's principles and reforms and sustain the Republic depended on solving the problem of child mortality. Although the Tenth Year Anthem boasted, "We created fifteen million young people in ten years, at every age", referring to the

rapid population growth, the problem of child mortality was not an issue that could be solved in the short to medium term. Although the effective policies implemented made significant progress in eliminating the problem, it still had to be tackled in the 1940s and 1950s.